

BIBLIOTEKA „EVROPA“

The logo for TRADUKI, featuring the word "traduki" in a lowercase, sans-serif font, followed by a stylized "T" symbol consisting of a horizontal bar and a vertical bar meeting at a right angle.

traduki ^T

Ova knjiga je objavljena uz pomoć TRADUKI-ja, mreže za književnost koju su zajednički inicirali austrijsko Ministarstvo za evropske i međunarodne poslove, nemačko Ministarstvo inostranih poslova, švajcarski umetnički savet „Pro Helvetia“, *KulturKontakt* – Austrija, Geteov institut i Fondacija „S. Fišer“.

Glavni i odgovorni urednik
JAGOŠ ĐURETIĆ

Urednik
SLOBODAN SAMARDŽIĆ

Tomas Aleksander Slezak

**ŠTA EVROPA
DUGUJE GRČIMA**

O OSNOVAMA NAŠE KULTURE U GRČKOJ ANTICI

Prevod s nemačkog
IRINA DERETIĆ

IP „ALBATROS PLUS“
JP „SLUŽBENI GLASNIK“

Beograd, 2012.

Naslov originala

Thomas Alexander Slezák

WAS EUROPA DEN GRIECHEN VERDANKT

Von den Grundlagen unserer Kultur in der griechischen Antike

© Mohr Siebeck, Tübingen, 2010

© copyright of the translation: S. Fischer Foundation by order of TRADUKI

Kratka biografija

Tomas A. Slezak (Thomas A. Szlezák) rođen je 1940. Studirao je istoriju, klasične nauke i filozofiju. Doktorirao je 1969. godine, a habilitirao 1976. Privatni docent bio je 1976–83. godine na Univerzitetu u Cirihu. Od 1983–90. godine redovni je profesor klasične filologije na Univerzitetu u Virzburgu. Od 1990. do 2006. godine redovni je profesor grčke književnosti na Univerzitetu u Tibingenu.

Međunarodnom krugu platoničara iz Hajlihrojctala

SADRŽAJ:

Uvodna reč	9
Prolegomena	11
<i>Poglavlje 1</i>	
Homer i evropski pojam književnosti I: <i>Ilijada</i>	19
<i>Poglavlje 2</i>	
Homer i evropski pojam književnosti II: <i>Odiseja</i>	39
<i>Poglavlje 3</i>	
Novi ton ranogrčke lirike	59
<i>Poglavlje 4</i>	
Nova pitanja predsokratovskih mislilaca	87
<i>Poglavlje 5</i>	
Svetkovina, igre, pobednik i pobednička pesma	107
<i>Poglavlje 6</i>	
Atinska demokratija i pesništvo polisa	131
<i>Poglavlje 7</i>	
Otkriće relativizma: sofistika i antiautoritarno mišljenje	153
<i>Poglavlje 8</i>	
Početak evropskog istorijskog mišljenja. Herodot i Tukidid	171
<i>Poglavlje 9</i>	
Božanski zakon i lični <i>daimonion</i> : Sofokle i Sokrat	191
<i>Poglavlje 10</i>	
Pozorište i duh vremena: Euripid i Aristofan	209
<i>Poglavlje 11</i>	
Utemeljenje evropske filozofije: Platon i Aristotel	225
<i>Poglavlje 12</i>	
O kosmopolitskom duhu grčke kulture	243
Literatura	259
<i>Pogovor: Irina Deretić</i>	
Zašto Evropa toliko toga duguje Grcima?	269
Registar podataka o ilustracijama	279
Registar imena i pojmova	281

UVODNA REČ

U prolegomenima se objašnjavaju nastanak i intencija knjige. U uvodnom slovu iskazuju se reči zahvalnosti.

Martin Hengel (1926–2009), veliki poznavalac *Novog zaveta* i judaista, jedan je od prvih koji su me posavetovali da svoja poslednja predavanja objavim kao knjigu. Njegova reč imala je posebnu težinu kako za mene kao autora, tako i za izdavača s kojim je sarađivao. Sa zahvalnošću se sećam naše saradnje, ispunjene poverenjem, koja je nastala prilikom mog višegodišnjeg profesorskog angažmana u okviru Fondacije „Filip Melanhton [Philipp Melanchthon]“, koji je osnovao Martin Hengels. Tamo mi je postalo jasnije da se interes za antičku Grčku može probuditi i kod onih koji nisu zaposleni u fondaciji.

Zahvalnost dugujem i tibingenskom *Studium Generale-Publikum*-u. Nakon razgovora sa nekim kolegama iz drugih gradova sve više sam sklon uverenju da je tibingenski *Studium Generale* jedinstven u Nemačkoj. Naime, nigde kao u Tibingenu nije tako veliki broj predavanja pohađala brojna, zainteresovana publika, koja je uvek bila spremna za raspravu. Zadovoljstvo je govoriti pred takvim slušaocima.

Rukopis prvobitnog predavanja prekucala je gospođa Liza Herlin [Lisa Härlin] iz Tibingena. Gospođa Julija Koloda iz Augzburga bila je redaktor prerađene i za štampu pripremljene verzije. Ona je izradila indekse, obezbedila kopije slika, korigovala tekst. Na ovome mestu zahvaljujem obema na dragocenom trudu.

Izvanredna saradnja s izdavačem, gospodinom dr H. Cibrickim [Ziebritzki] iz uprave, i gospođom A. Kriger [A. Krüger] iz prodajnog odeljenja izdavačke kuće *Mor Zibek* [Mohr Siebeck] ostaće mi u najlepšem sećanju.

Letnjikovac, 10. 5. 2010.
Tomas Aleksander Slezak

PROLEGOMENA

Iako sam nastojao da naslov i podnaslov knjige budu što je moguće jasniji, ipak ću u dva naredna odeljka u grubim crtama opisati temu knjige, s obzirom na to da, pre nego što se upusti u čitanje ovog štiva, čitalac može da potraži dodatnu informaciju o nastanku knjige, autorovoj nameri, vrsti njegovog pristupa, svedočanstvima grčke kulture, ali i o autorovom shvatanju Evrope.

1. Pred nama je tekst koji je nastao na osnovu predavanja održanog u okviru tibingenskog *Studium-a Generale* u letnjem semestru 2006. godine. To predavanje istog je naslova kao i knjiga. Namera je bila da se visoko motivisana i veoma zahtevna publika što jasnije podseti na činjenicu o ukorenjenosti naše evropske kulture u grčkoj antici pre nego da se prvi put iscrpno predstavi. Zacemento, „činjenice“ duhovne i kulturne istorije više nego u drugim oblastima zavise od sopstvenog stanovišta, koje je (tobože samo) „utvrđeno“, a ovde namerno „podsećanje“ na ono što je već dobro poznato vodi tumačenju koje kod obrazovanih slušalaca ne ostavlja samo utisak uverljivosti. Posle svakog predavanja čuo bih pitanje kada će to moći i da se pročita.

Objavljivanje predavanja ispunioće očekivanja publike, pri čemu bi se karakter prvobitnog teksta morao, koliko god je to moguće, otkloniti a da istovremeno ostane utisak o tome da se autor predstavlja pred određenom vrstom publike. Tako, na primer, pošto predavanja na *Studium-u Generale* nije slušala samo zainteresovana publika sa dobrim opštim obrazovanjem raznolikog duhovnog porekla i orijentacije već i kolege iz struke ili iz srodnih disciplina, ova odštampana verzija namenjena je svima onima koji nisu ravnodušni prema činjenici da je grčka kultura sastavni deo našeg evropskog identiteta, bez obzira na to da li su se sa tom kulturom upoznali preko posredujućih instanci ili je pak poznaju na osnovu sopstvenog proučavanja. Niko ko se ozbiljno prihvati zadatka da promisli i sa sigurnošću utvrdi sopstveno duhovno stanovište ne može biti ravnodušan prema grčkoj baštini Evrope. Ne treba nadugačko objašnjavati kako je takvo utemeljenje neophodno, pri čemu se mora uzeti u obzir i ono što pripada tradiciji, i to ne samo zbog prošlosti već i radi budućnosti.

2. Šta se podrazumeva pod pojmom „Evropa“ u naslovu knjige i na koga se misli kada se u podnaslovu knjige kaže „mi“, koje se skriva iza sintagme „naša kultura“? Kakav stav ima autor i s kojim pravom on govori u ime toga „mi“?

Ne obraćamo se nekoj posebnoj zajednici helenofila, humanista i obrazovanih građana. Pre mislim na sve Evropljane, koji se tako osećaju, i to najpre na one među Evropljanima koji imaju osećaj istorijske pove-

zanosti kada je reč o idejama, vrednostima, temeljnim stavovima i mentalitetu. Isto tako se misli i na one kojima je duhovnoistorijska perspektiva strana, jer se može *dugovati* i udaljenim korenima identiteta i onda kada nisu ili još nisu osvešćeni. Iz toga što veliki deo upravo najdragocenijih stavova i postignuća, koji čine identitet Evrope, imaju svoj koren kod Grka, nikako ne sledi da bi autor, samo zato što se čitavog života bavio ovom kulturom, zahtevao poseban pristup *današnjoj* Evropi i polagao posebno pravo da govori za Evropu i o Evropi. On pre govori kao Evropljanin drugom Evropljaninu, u nadi da će se ovom prilogu, pisanom iz perspektive njegove struke, posvetiti ista pažnja koja se posvećuje priložima drugih disciplina koje se bave pojmom Evrope.

3. Ono što povezuje pretpostavljenu zajednicu evropski odgajanih građana, kao i onih koji se tako osećaju, neće se obuhvatno katalogizovati, a još se manje može egzaktno definisati. Za početak je dovoljno navesti nekoliko nespornih tačaka. Evropski identitet se, dakle, može razumeti kao mentalitet koji karakterišu:

- pluralizam i slobodni duh,
- demokratija i tolerancija, posebno religiozna tolerancija,
- propagiranje ljudskih prava i
- otvorenost za ostale kulture i ljude.

U kulturološkom smislu za „Evropu“ su karakteristični:

- kult individualnosti,
- ljubav prema istorijskim perspektivama, to jest izrazita istorijska svest, uz to i
- vera u napredak, koja je u svojoj srži vera u napredak nauke, te najposle,
- vera u etičku vrednost umetnosti i kulture, koje su samo u Evropi mogle postati istinski konkurenti religiji.

Isto tako, srž evropske prirode čini ova nečuvena *dinamika* u gotovo svim oblastima, koja je dovela do naučne, kulturološke i političke revolucije. Nadalje, reč je o *građanskoj* kulturi, koja je zamenila aristokratski određenu kulturu renesanse i apsolutizma, kao i o *laičkoj* kulturi, koja je zamenila dominantno hrišćansku kulturu.

Ukoliko je *Evropa* kulturološki pojam, onda se pod tim podrazumeva otvorena, tolerantna, pluralistička, od apsolutizma i državne religije emancipovana, istorijski svesna i ka nauci orijentisana kultura građanskih zajednica, i to ne samo na starom, evropskom kontinentu već i na američkom i australskom kontinentu, koje je Evropa osvojila i na čiju kulturu je ostavila traga.

Slika 1. *Evropa i bik*

Prema mitu, Evropa potiče sa istoka: ćerku kralja Tira ugrabio je Zevs prerušen u mladog bika i odveo je na Krit. Taj likovni motiv – reć je o slici na vazi iz V veka pre nove ere – uvek je iznova prikazivan u umetnosti antike i Novog veka

4. Ne pripadaju li, međutim, Evropi i kolonijalizam i genocid, te kapitalizam kao puka eksploatacija, verski ratovi, nacionalizam i totalitarizam? Nažalost, na to pitanje ne može se negativno odgovoriti. Od XVI pa sve do XIX veka, evropska kultura je prema stranim narodima ispoljavala istu agresivnost kakva je karakterisala islam od VII do XVI stoleća i mongolsko carstvo u XIII i XIV stoleću. Evropa je možda čak i jedinstvena po tome što je u stanju da sama sebi naudi verskim progonom, nacionalizmom i totalitarizmom. Pa ipak, možemo li poći od toga da su ove stravićne pojave, koje teško opterećuju našu evropsku savest, u međuvremenu prevaziđene tako što se nadilaze sopstvenom snagom, ili, bolje rećeno, posredstvom gorćine sopstvenog iskustva. Ne treba sve to da bude prećutano ukoliko bi trebalo prilikom naše analize pokazati grćke korene onoga što je negativno u slici Evrope. Već se sada pak može reći da trgovina robljem i naćin na koji su se prema njima ophodile evropske, kolonijalne sile nije u kontinuitetu s antićkim, ponajmanje s grćkim rop-

stvom, koje nije bilo rasistički orijentisano i koje je, posmatrano u celini, bilo u manjoj meri mizantropsko nego što je to moderno ropstvo. Nadalje, grčka kolonijalizacija nije povezana sa sistematskim genocidom, kao što je to, na primer, bilo u slučaju osvajanja Severne i Južne Amerike. Starogrčka kultura poznavala je, doduše, vladavinu tiranije sa ponekad istinski užasnim primerima, ali nikada nije stvorila nešto što bi se moglo porediti sa totalitarizmom nacionalsocijalističkog ili komunističkog tipa.

5. Ovo razgraničenje grčke antike od moderne Evrope, kada je reč o onome što je negativno, mora se istovremeno dopuniti tvrdnjom da, ni kada je u pitanju ono pozitivno ne postoji direktni kontinuitet i puka zavisnost naše od izvorno grčke kulture. Evropski razvoj je obeležen pre prekidima i promenama, kvalitativnim transformacijama nasleđenog, kao i brojnim novim, sopstvenim počecima.

Na primeru ljudskih prava, koja su u velikoj meri karakteristična za zapadnoevropsko mišljenje, može se objasniti razlika između grčke i moderne evropske kulture. Ne postoji ništa što tom pojmu odgovara bilo u antičkoj Grčkoj, bilo u starom Rimu. Pa ipak, praoblici ljudskih prava mogu da se prepoznaju u određenim aspektima rimskog i antičkog građanskog prava; u svakom slučaju, ona imaju svoj *poslednji* izvor u visokom vrednovanju ličnosti u grčkom individualizmu i humanizmu, koje su od II veka pre nove ere Rimljani ugradili u svoju kulturu, premda izvorno nisu bili ni individualistički nastrojani, niti su razmišljali na humanistički način. Nadalje, kao značajan izvor misli o ljudskim pravima mora se navesti hrišćansko učenje, po kojem Bog voli svakog čoveka ponaosob, i to svakog u istoj meri.

Drugi primer, koji je sasvim drugačije vrste, može razjasniti ono što mislim da kažem. Donatelova veličanstvena statua konjanika, postavljena u Padovi 1446/47, svrstava se u značajne inovacije renesansne umetnosti. Ne postoji kontinuitet s antičkom umetnošću izlivanja bronze, zato što u međuvremenu niko nije ovladao tom tehnikom, kakva je neophodna za izradu velikih, bronzanih statua. Ali kroz čitav Srednji vek u Rimu mogla se videti monumentalna statua cara Marka Aurelija kao konjanika, čija kopija i danas stoji na Kapitolu. Zadržalo se, dakle, sećanje na antičku, najposle grčki inspirisanu umetnost prikazivanja vojskovođa i vladara. Donatelo je bez sumnje inovator evropskog ranga, na kojeg je antičko vajarstvo istovremeno snažno uticalo.

Ovaj poslednji primer iz vizuelnog i umetničko-tehničkog područja može da posluži kao model za razumevanje uvek prisutnog, *indirektnog uticaja* antike. Naime, svest o tome da se ono važno, što predstavlja uzor, u međuvremenu izgubilo nije podstakla samo umetnost nego i skoro sva područja novog stvaralaštva Evrope u vreme renesanse i Novog veka, čak i onda kada nije bilo direktnog nadovezivanja na antiku.